

роману Джейн Остін «Гордість і упередження». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* № 2. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. С. 8–11.

2. Воронина О. А. Гендер. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. Москва: Информация XXI век, 2002. URL: <http://www.owl.ru/gender/010.htm>.

3. Остен Дж. Гордість і упередженість / пер. з англ. В. К. Горбатька. URL: <https://najatex.com/knigi/26942318/>

Разживін В.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету
УДК 821.161.2-311.6.09“19”

СПІВВІДНЕСЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ФАКТУ ТА АВТОРСЬКОЇ ВЕРСІЇ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПОВІСТІ 20–30-х років ХХ століття

Стаття продовжує серію публікацій про вітчизняну історичну прозу. Її присвячено проблемі художньої інтерпретації постаті князя Святослава в повістях Юліана Опільського „Іду на вас” та Богдана Лепкого „Вадим”. Розглядається специфіка моделювання образу, авторські особливості його трактування. Наголошується на історичній достовірності, оригінальності та своєрідності авторської версії.

Ключові слова: історична проза, моделювання, образ, інтерпретація, авторська версія.

Разживин В.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

СООТНОШЕНИЕ ИСТОРИЧЕСКОГО ФАКТА И АВТОРСКОЙ ВЕРСИИ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБРАЗА КНЯЗЯ СВЯТОСЛАВА В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ 20-30-х годов ХХ века

Статья продолжает серию публикаций об отечественной исторической прозе. Она посвящена проблеме художественной интерпретации личности князя Святослава в повестях Юлиана Опильского „Иду на вас” и Богдана Лепкого „Вадим”. Рассматривается специфика моделирования образа, авторские особенности его создания. Акцентируется на исторической достоверности, оригинальности и своеобразии авторской версии.

Ключевые слова: историческая проза, моделирование, образ, интерпретация, авторская версия.

Razhyvin V.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

THE CORRELATION OF HISTORICAL FACT AND THE AUTHOR'S IMAGE OF PRINCE SVYATOSLAV IN THE UKRAINIAN HISTORICAL SHORT NOVELS OF THE 1920-30S

The article continues a series of publications on Ukrainian historical prose. It is devoted to the problem of fictional interpretation of the figure of Prince Svyatoslav in

the short novels by Julian Opilsky "I'm Coming After You" and Bohdan Lepky "Vadym". The specificity of image modelling and author's peculiarities of its interpretation are considered. It emphasizes the historical authenticity, originality and uniqueness of the author's version.

Key words: *historical prose, modelling, image, interpretation, author's version.*

Події часів княжої доби не раз ставали об'єктом художньої інтерпретації в західноукраїнській історичній повісті 20 – 30-х років ХХ століття. Про життя в українських землях за часів давніх князів писали В. Бірчак, В. Гренджа-Донський, К. Гриневичева, Ф. Дудко, А. Лотоцький, О. Назарук, І. Филипчак та ін. Висвітленню саме цього періоду з життя України присвячені й повісті Ю. Опільського „Іду на вас” (1918), „Вовкулака” (1922), „Золотий лев” (1926), „Ідоли пануть”(1928) та Б. Лепкого „Вадим” (1930), „Каяла” (1935). До моделювання постаті князя Святослава автори безпосередньо звертаються у творах „Іду на вас” та „Вадим”.

Постановка проблеми. У західноукраїнській історичній повісті 20 - 30-х років ХХ століття незалежно від політичних уподобань автора домінує ідея національна, державницька. Уся сюжетна лінія формується у відповідності до такого ідеологічного акцентування і має гостро виражене дидактичне, виховне спрямування. На передньому плані вже сформований персонаж, який чітко усвідомлює своє ідеологічне завдання. Оскільки доба Козаччини не могла надати для інтерпретації приклади таких героїв, то звернення до Княжих часів стає зрозумілим та виправданим. Художнє втілення постаті князя Святослава цікаве для дослідників перш за все тим, що історичні джерела досить скептично ставляться до його державотворчих візій, часто заперечуючи їх взагалі. Таким чином, дотримання письменниками ідеологічних настанов на зображення вітчизняної еліти, а саме в цій іпостасі мислилися всі князі України-Русі, неминуче призведе до певної кореляції вчинків та подій, які характеризують цього персонажа. З'ясування відповідності авторської версії історичним джерелам, відслідковування модифікацій та змін і стали головним завданням нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень. Через засилля ідеологічних догм і кон'юнктурних підходів процес ретельного дослідження західноукраїнської історичної повісті 20 – 30-х років став можливим лише за часів незалежності. Хоча й книгу з кількома творами Юліана Опільського було перевидано в п'ятидесяті роки у Львові в супроводі післямови П. Ящука, все ж об'єктом серйозних наукових відзвигів у той час вона не стала. Статті М. Гнатюка, Р. Гром'яка, М. Ільницького, Р. Коритка, О. Нахлік, Ф. Погребенника, Р. Федоріва, що супроводжували повторні публікації наприкінці ХХ століття, фактично й дали поштовх творчим пошукам сучасних літературознавців С. Андрусів, К. Буслаєвої, Б. Вальнюка, С. Дзюрман, О. Костецької, О. Корденець, Т. Литвиненко, Н. Лупак, О. Царик та ін. Однак науковці до питання моделювання образу князя торкалися лише побіжно,

приділяючи більше уваги композиції, сюжету, архітектоніці, поетиці.

Мета статті – з'ясувати особливості співвіднесення історичних фактів та авторських версій в інтерпретації постаті князя Святослава в повістях Юліана Опільського „Іду на вас” та Богдана Лепкого „Вадим”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду творів зазначимо, що повість на відміну від роману, за визначенням, не може подати життя героя у відповідності до повного життєвого шляху. Адже вона „охоплює менше коло проблем, коротший період із життя героя. Якщо в романі акцент робиться на розгортанні сюжету і розширенні кола проблем, то в повісті сюжет більш статичний: увага акцентується на глибшому аналізі одного чи кількох конфліктів, на описах” [4, с. 554]. Тому предметом інтерпретації у творах Юліана Опільського та Богдана Лепкого є не все життя князя, а лише окремі епізоди з нього.

У повісті „Іду на вас” письменник не показує всієї військової діяльності Святослава. Він зупиняє свою увагу лише на останньому поході в Болгарію, зображує також облогу військ князя в Доростолі на Дунаї та смерть від рук печенігів.

У цілому образ у художній версії письменника відповідає історіографічним традиціям, започаткованим ще літописами. Як зазначав М. Грушевський: „Святослав належить до найбільш виразних і характеристичних фігур між давніми руськими князями. Се, щоб так сказати, тахітум дружинности між київськими князями. Роля князя – правителя, голови держави зовсім сходить на другий плян перед воевничим ватажком. Се чистий запорожець на київським столі, і він прегарно схарактеризований з сього боку в класичнім тексті нашої літописи: „Коли князь Святослав виріс і став чоловіком, почав збирати хоробрих вояків, бо й сам був хоробрий і легкий, ходив як пард і багато воював. Не возив за собою возів, ні казана, не варив м'яса, але нарізавши тоненько чи конину, чи звірину, чи воловину, пік на гулях і так їв; не мав і шатра, а підстилав на спання конячу опону, а в голові сідло, і такі-ж були й його вояки. А як ішов на котрий край, сповіщав наперед: «іду на вас!»” [1, с. 458].

Відсутність достовірних джерел про діяльність Святослава сприяла однобокому його зображенню лише як князя-вояка, позбавленого державницьких устремлінь. Такий погляд був характерним для більшості українських та російських істориків, зокрема на таких позиціях стояли М. Карамзін і М. Аркас. Певні сумніви щодо висвітлення цього питання виникали ще в М. Грушевського. На його думку, літописна промова Святослава, де розкриваються подальші плани князя стосовно Болгарії, свідчить про наявність не лише військових руйнівних задумів, а й про далекоглядні політичні перспективи. Дослідник жалкує, що через відсутність фактичного матеріалу вони не мають виразного окреслення: „Фактів характеристичних для Святославової політики маємо дуже мало, а

літописна традиція стала на становищі київських політиків, які осудили сі широкі ширяння князя, що занедбував за ними ближші київські інтереси” [1, с. 459].

Ю. Опільський, не відступаючи від історичної правди, змалював князя хоробрим і благородним воїном. У основі його військових походів лежать лицарська звитяга та безкінечна жадоба слави. Автор підкреслює нерозуміння чи навіть неприйняття народом мети походів Святослава, про що свідчать і літописні джерела. Особливо яскраво ця розбіжність цілей проявляється у виступі представника полянських громад старого Путяти: „Слухай, князю! У тебе щире, золоте, руське серце, а не грецька їдь, ні варязький камінь. Тому і сам знаєш, що тобі не грозить у нас судьба Ігоря. Ти не Ігор, а твоя дружина, це, по найбільшій часті, таки наші діти та внуки. Це дає нам право бажати собі, щоб вони гинули для добра руської землі, а не для твоєї лише слави. Ти на полюддя не ходиш, нам ніякого діла до тебе, але наші діти гинуть з тобою, а їх вигодували ми. Не купили ми тебе, не купив ти їх. У тебе твоє право, у нас наше” [5, с. 42]. Справедливим докором і своєрідним лиховісним пророкуванням звучать його слова: „...Вкінці уважай, щоб, шукаючи чужої землі, своєї не втратив” [5, с. 43].

Загалом таке трактування подій автором цілком відповідало здобуткам тогочасної історичної науки. Однак, не зважаючи на це, авторська інтерпретація образу князя пізніше не раз ставала об'єктом критичних зауважень. Причинами цьому слугували неоднозначна оцінка діяльності Святослава сучасними науковцями та наявність інших художніх версій, що надавали можливість численних порівнянь. Зокрема М. Сиротюк твердить, що причини походів князя в повісті до наївного спрощені, що автор висвітлив відомі історичні події значно вужче від С. Скляренка [6, с. 147]. Йому справедливо заперечує М. Ільницький, вважаючи, що Ю. Опільський мав вагомий задум: „Він хотів підкреслити необхідність установа на Русі нових принципів політики, спрямованих на утвердження своєї державності, що вимагало зміцнення внутрішнього становища країни” [2, с. 30]. Нам здається, що в цій суперечці має рацію саме М. Ільницький. Художня версія образу Святослава, створена Ю. Опільським, розширює горизонт історичного факту, надає можливість зрозуміти державницькі устремління князя: „Болгарія, Переяславець, Дунай, золота Візантія – це рай! Коли я ішов на хозар, печенігів, в'ятичів, бажав покорити їх вам на славу, і вони покорилися перед вами. Ви стали сильнішими від усіх народів землі, навіть від кесаря, бо і він дрижить перед нами у своєму теремі. Та тепер хочу іти туди і взяти собі болгарську землю, собі і вам. Це середина землі моєї. Там вигода, достаток, сонячні поля і луки, світло і тепло, це волость Дажбога” [5, с. 43]. Інтерпретація завойовницьких походів князя на Болгарію як засобу розбудови власної держави знаходить своє підтвердження і в працях істориків, і в літописних джерелах.

Спостерігаємо в повісті і частковий відхід від історичного факту. Проявляється він у трактуванні образу Малуші, згідно авторської версії

дружини Святослава. Літопис вказує на неї як матір Володимира, сестру впливового боярина Добрині та улюбленицю княгині Ольги. Спираючись на цей факт, дослідники однозначно визнають її материнство, а ось її роль дружини викликає певний сумнів. М. Грушевський, ґрунтовно розглядаючи думки істориків щодо її суспільного статусу та походження, зазначав: „Судячи по високому становищу в дружині її брата Добрині, трудно вважати Малушу звичайною служницею (ключницею) або рабинею” [1, с. 470]. Трохи вище він називає Малушу „підложницею” Святослава, себто заперечує її роль дружини. Заради справедливості, слід зазначити, що домисел Ю. Опільського не розходиться з висновками подальших історичних досліджень. І. Крип'якевич та Н. Полонська-Василенко подають Малушу у своїх генеалогічних таблицях княжих родів як другу дружину князя.

Не збігається з даними літописів та висновками вчених і рівень спротиву болгарського війська Святославу, показаний у творі Ю. Опільського. М. Карамзін, М. Грушевський, І. Крип'якевич, спираючись на історичні джерела, засвідчують його високу інтенсивність, що призводить і до певної жорстокості зі сторони князя (згадка про посаджених на палю 20 тисяч болгар після взяття Филипополя). У повісті письменник значно применшує рівень протистояння, а стосунки дружинників із місцевим населенням змальовує майже ідилічно: „...Лише бояри, у жилах яких пливла турецька кров, тягнули за Візантією. Простий народ слов'янського роду дружив з русинами і радів князем, що дані не брав, ніяких ворогів до краю не пускав, з мужиком поводився людяно і ласкаво. Усякому було рівне право перед лицем князя” [5, с. 81]. Тут, очевидно, на історичний шар у творі Ю. Опільського наклали свій відбиток сучасні йому політичні тенденції.

Новаторство письменника, глибина розкриття образу князя, намагання надати йому нового звучання особливо помітні в порівнянні з повістю „Вадим” іншого відомого західноукраїнського письменника Б. Лепкого, яку теж присвячено подіям часів правління Святослава. Для останнього автора характерне міцніше опертя на історичні та літописні джерела, прагнення у своїй художній версії спиратися на традиції. Відповідно до них князь у повісті „Вадим” перш за все воїн, руйнівник, який мало переймається проблемами держави, переклавши керування нею на свою матір княгиню Ольгу. „...Коли ти в Києві, мамо, то намісників ніяких не треба. Як зарадиш, так і буде. Ти тут княгиня” [3, с. 105]. Лицарський характер князя, бажання жити лише заради слави акцентується художнім прийомом сну, який той бачить ще дитиною. Йому приснилося, що він уже завоював усі навколишні країни й опинився перед великою бідой: воювати ні з ким. Втрата ворогів призвела б до втрати сенсу життя.

У повісті Б. Лепкий звертається до подій першого походу Святослава на болгар. Але в центрі твору стоять власне не вони. Їх відгомін відчувається лише в розповідях очевидців. Великої ваги в

повісті набуває образ княгині Ольги, а разом з ним і проблема віри. В авторській інтерпретації княгиня весь час знаходиться у стані важкої душевної боротьби між власною вірою і материнською любов'ю до сина-поганина. З точки зору психології людини такий її стан цілком можливий, але він не підтверджений історичними фактами. Як і Ю. Опільський, Б. Лепкий вдається до змалювання образу матері Володимира Малуші. Її соціальний статус у творі не визначено. Княгиня Ольга постійно називає її невісткою, а сама Малуша в розмові з Святославом згадує його жінку-грекиню. Зате справді оригінальним і цікавим є інший авторський хід у моделюванні цього образу. Це версія таємного християнства Малуші. Враховуючи, що княгиня Ольга, чиєю улюбленицею вона була, – християнка, цей авторський здогад має досить реальне підґрунтя.

Близько до літописної версії передає Б. Лепкий і події, що відбуваються під час облоги Києва печенігами. Однак автор вносить до неї певні корективи. Так зокрема він робить головним рятувальником киян вигаданого героя Вадима. Річ принципово можлива, але вона суперечить історичним джерелам. У багатьох літописах, у тому числі в Іпатіївському, Львівському, першому Псковському розповідається, що допомогу обложеному Києву привів молодий хлопець (отрок). Б. Лепкий повторює майже всі деталі його походу через ворожий табір за Дніпро, відтворені у джерелах. Розбіжність проявляється лише у віці героя. Автор не вказує вік Вадима, але говорить про нього як про однолітка князя. По смерті Ігоря княгиня передала свого сина дружині. Серед дружинників Святослав найбільше полюбив Асмольда, Вадимового батька. „І Асмольд на малого князя, як на Ладо, дивився, а Вадима в теремі княгині віддав, щоб він там розуму набрався. Помінялися, виходить, дітьми” [3, с. 40]. В іншому місці твору знаходимо відомості про вік князя. „Святослав молодик, йому ще й тридцяти років нема, він як блискавка, скорий і жагучий” [3, с. 40]. Молодий чоловік і отрок особи за віком не зіставні. Зрозуміло, що в цьому випадку авторська версія суттєво відходить від історичного факту.

Таким чином, можна стверджувати, що, незважаючи на близькість у часі творення своїх повістей, автори суттєво розходяться в інтерпретації постаті головного героя. Б. Лепкий схиляється до класичної версії трактування образу Святослава, наголошуючи, перш за все, на його військовій звитязі й хоробрості. Ці ж риси підкреслює й Ю. Опільський, проте намагається надати завойовницьким походам князя не лише руйнівних, а й державницьких устремлінь. У своєму змалюванні Святослава Лепкий аж ніяк не виступає ретроградом, просто для нього в моделюванні конкретної історичної особи домінує опертя на факти, а домисел чи вимисел він допускає лише там, де чіткої фіксації події в джерелах немає або особа є вигаданою. З огляду на це, Опільський виступає в ролі новатора, оскільки намагається піддавати сумнівам усталене традиційне бачення. Для нього історичне минуле не канон, а предмет ретельного та уважного вивчення й переосмислення в

контексті сьогодення. Ці розбіжності не роблять авторські версії трактування образу князя Святослава менш привабливими, а навпаки є цікавими для сучасного читача.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні наступних версій моделювання образу головного героя. Наприклад, багатообіцяючим виглядає питання специфіки інтерпретації постаті князя Святослава у різножанрових творах ХХ століття, з урахуванням нових досягнень вітчизняної історіографії зокрема в контексті його можливого християнства.

Література

1. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11т., 12 кн. Київ: Наукова думка, 1991–2004.
2. Ільницький М. Людина в історії (Сучасний український історичний роман). Київ: Дніпро, 1989. 356 с.
3. Лепкий Б. Крутіж. Київ: Веселка, 1992. 390 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. Ковалів та ін. Київ: Академія, 1997. 752 с.
5. Опільський Ю. Іду на вас. Ідоли пануть. Сумерк. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1958. 750 с.
6. Сиротюк М. Живий перегук епох і народів. Київ: Дніпро, 1981. 248 с.

Жижченко Л.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Боровиков М.

– студент II курсу українського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

УДК 821.161.2-31. 09''19''

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА (на прикладі роману «Пан Халявський»)

Стаття присвячена аналізу жанрових особливостей та поетики роману «Пан Халявський». У розвідці висвітлено теоретичні засади жанру роману виховання та показано вплив структурних компонентів цього жанру на природу твору.

Ключові слова: роман виховання, характер, оповідач, проблематика, психологізм, композиція.

Жижченко Л.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Боровиков Н.

– студент II курсу українського відділення філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА ВОСПИТАНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ Г. КВИТКИ-ОСНОВЬЯНЕНКО (на примере романа «Пан Халявский»)